

Αγαθή Δημητρούκα

«Από παιδί έχω υποστεί λεπλασία στη ζωή μου»

Η γνωστή στιχουργός, μεταφράστρια και συγγραφέας σταχυολογεί το έργο του Λόρκα και του Νερούδα με άξονα τον έρωτα

Χίλιες ερωτικές στιγμές στο έργο του Φεδερίκο Γκαρθία Λόρκα

Ανθολόγηση, μετάφραση Αγαθή Δημητρούκα Εκδόσεις Πατάκη, 2016 227 σελ., τιμή 9,90 ευρώ

ΤΗΣ ΜΑΡΙΛΕΝΑΣ ΑΣΤΡΑΠΕΛΛΟΥ

Διπλώνει και στιχουργός και συγγραφέας και μεταφράστρια. «Απ' όλα έχει ο μπαξές, ή καλύτερα, το περιβόλι, όπως με φωνάζει ένας φίλος απ' τη Θεσσαλονίκη. Να σ' το πω και αλλιώς; γράφω όλα τα είδη... κάλτσες». Προκειμένου να εξηγήσει αυτό το τελευταίο, η Αγαθή Δημητρούκα αρχίζει να περιγράφει με μεγάλη παραστατικότητα μια έντονη εικόνα από την παιδική της ηλικία. Τον πλανόδιο πωλητή που επισκεπτόταν το χωριό της Πεντάλοφο στην Αιτωλοακαρνανία φορτωμένος με τους μπόγους του και τηνπραμάτεια του και διαλαλούσε με αργόσυρτο και κοφτό ρυθμό: «Πε...τες, σεντόνια, τραπεζομάντιλα, σάβρακα, φανέλες, υποκάμισα. Όλα τα είδη κάλτσες...». Έτσι και η Αγαθή Δημητρούκα λοιπόν διαθέτει πλούσιο «εμπόρευμα» προς διάθεση. Γράφει παιδική λογοτεχνία, μεταφράζει κλασικούς από τα ισπανικά, συνθέτει στίχους και διδάσκει και στιχουργική στην Ανοιχτή Τέχνη. «Μόνο ποιήτρια δεν δηλώνω, παρότι έχω γράψει για το βιβλίο του Δημήτρη Λουζικιώτη κάποια ποιήματα, και ντρέπομαι και θυμώνω όταν με αποκαλούν έτσι. Γράφω όσο το δυνατόν ποιητικούς στίχους, συνήθως πάνω σε μελωδίες».

Η αφορμή για τη συνάντησή μας αφορούσε στην κυκλοφορία μιας πρωτότυπης ανθολογίας με άξονα τον έρωτα στο έργο του Φεδερίκο Γκαρθία Λόρκα. Το βιβλίο κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Πατάκη και περιλαμβάνει «Χίλιες ερωτικές στιγμές στο έργο του» σε δική της μετάφραση. Είναι μοιρασμένες σε 30 ενότητες με τίτλους όπως «Σάρκα και κορμί», «Χωρισμός και παράπονο» και προέκυψαν από τη σταχυολόγηση περισσότερων από 5.000 σελίδων με γραπτά του Λόρκα. Ποιήματα, θεατρικά έργα,

ποιητικές πρόζες, διαλέξεις, συνεντεύξεις και σημειώματά του που διάβασε στο πρωτότυπο από τα βιβλία της, τα «φθαρμένα και διαλυμένα» από τη συχνή χρήση. Παράλληλα, στην αρχή κάθε κεφαλαίου παρέθεσε στίχους ποιητών όπως οι Νίκος Καρούζος, Μάτση Χατζηλαζάρου, ως μότο και μικρά ισοδύναμα από την ελληνική γραμματεία.

«Τι αποδόναι ήταν αυτό στα ξόβεργα του κόσμου;» γράφει για τον Λόρκα στην εισαγωγή του βιβλίου. Και όμως, παρότι τον πλησίασε με τρυφερότητα και σεβασμό φοβήθηκε μήπως λήστευε τον πλούτο της γραφής του. «Φοβήθηκα τη λεπλασία» θα πει. «Από παιδί έχω υποστεί τόσο λεπλασία στη ζωή μου, κυρίως από φίλους και δικούς, που τρέμω όταν αγγίζω κάτι, μήπως άθελά μου το λεπλατώ ή το βεβηλώσω. Καταλαβαίνεις πόσο επικίνδυνη έβλεπα αυτή τη σταχυολόγηση. Όμως, μια αθώα και τρυφερή χαρά που με πλημμύριζε προχωρώντας και μια αίσθηση ότι "συνομιλούσα" μαζί του, κι έπειτα η συγκίνηση με τα πρώτα του γραπτά, λειτούργησαν σαν άλλοθι. Καμία φιλοδοξία να βγάλω τον πολυπρόσωπο χαρακτήρα του. Πώς θα μπορούσα, άλλωστε; Όλες τις πλευρές του έρωτα στο έργο του Λόρκα προσπάθησα να ανιχνεύσω και να μεταφέρω όσο καλύτερα μπορούσα τον αισθησιασμό της ποιητικής του. Ένας αισθησιασμός που δεν έχει να κάνει με ελευθεριότητα ή φιληδονία λαγνεία αλλά που είναι κληρονομημένος από τους άραβες ποιητές της Γρανάδας και της Κόρδοβας και συνοδεύει τον πόθο της σάρκας για τη σάρκα και του ωραίου για το ωραίο».

Λόρκα και Γκάτσος, εκλεκτική συγγένεια

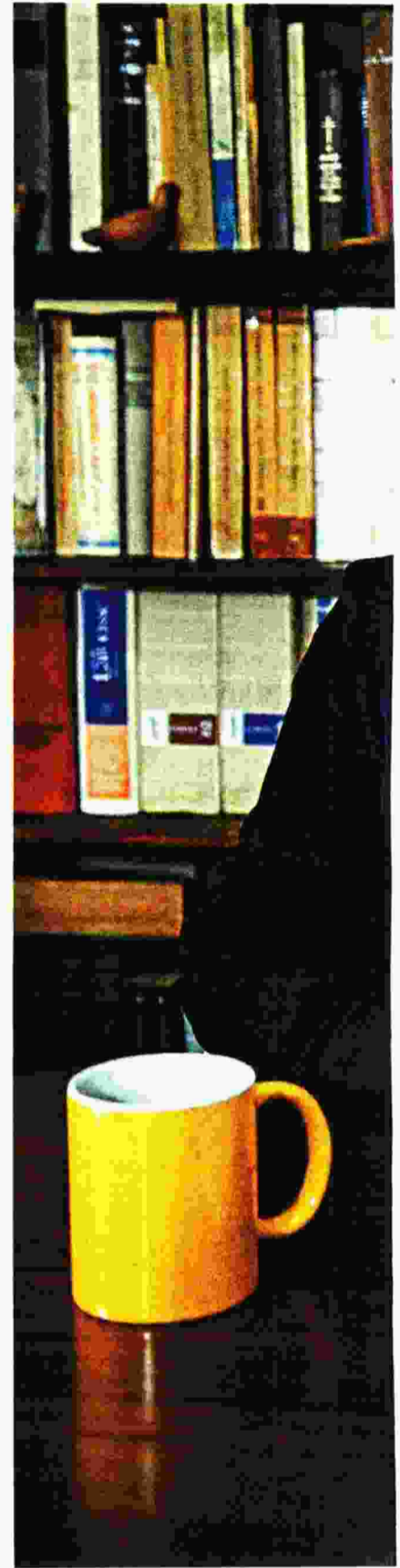
Σημειώτεον, ο Λόρκα ήταν η αφορμή χάρη στην οποία μπήκε ο Νίκος Γκάτσος στη βιβλιοθήκη της, ενάμιση χρόνο προτού μπει στη ζωή της και ζήσουν μαζί

17 χρόνια. «Αγόρασα τον "Ματωμένο γάμο" γύρω στα δεκαπέντε μου. Είχα πάει στο βιβλιοπωλείο της επαρχιακής πόλης του γυμνασίου μου για να πάρω την "Αμοργό". Ήξερα τον Γκάτσο από τα τραγούδια του αλλά και από το θέατρο που άκουγα στο ραδιόφωνο σε μικρότερη ηλικία. Τώρα που το σκέφτομαι, πρέπει να είχα ακούσει και τον "Ματωμένο Γάμο". Δεν πήρα την "Αμοργό", δεν έφθανε το χαρτζιλίκι μου για δύο βιβλία. Προτίμησα τον "Ματωμένο Γάμο" "σε ελληνική απόδοση" του Νίκου Γκάτσου γιατί, όπως θα λέγαμε σήμερα, ήταν δύο σε ένα: Λόρκα και Γκάτσος μαζί. Κυρίως, όμως, μου κέντρισε την περιέργεια αυτή η "ελληνική απόδοση" στο εξώφυλλο. Μετά διαβάζοντας το έργο το μετέφερα από την ύπαιθρο της Αιτωλοακαρνανίας και όπου διάβαζα ποτάμι το ταύτιζα με τον Αχελώο, κι αυτό το "μικρό μικρό μαχαίρι π' ούτε το χέρι δεν το πιάνει" παγίωσε τον φόβο μου για τα μαχαίρια».

Ο Γκάτσος ήταν ο πρώτος που μετέφρασε το έργο στα ελληνικά το 1945, τρία χρόνια προτού γίνει το έργο ευρέως γνωστό χάρη στην παράσταση του Καρόλου Κουν. Και μολοντί έχουν περάσει πολλά χρόνια και έχουν υπάρξει και άλλες μεταφράσεις του έργου, η Δημητρούκα θεωρεί εκείνη που διάβασε «με το εξώφυλλο του Τσαρούχη» (σ.σ. την έκδοση του '64 από τον Ικάρο), αξιέπραστη. «Γιατί συνδυάζει τις αρετές του πρωτοτύπου: υψηλή ποίηση και αμεσότητα θεατρικού λόγου. Κάποιες μεταφραστικές αποκλίσεις που υπάρχουν οφείλονται ακριβώς σ' αυτή την ανάγκη αμεσότητας. Ένα καλό παράδειγμα είναι αυτό το "μάτι στα ψηλά καμπαναριά" από τον μονόλογο του Φεγγαριού. Ο Λόρκα λέει "μάτι των καθεδρικών" και προφανώς εννοεί το μάτι του Θεού που ζωγραφίζουν στην κορυφή του θόλου. Μια εικόνα οικεία για τους καθολικούς, όχι όμως για το τότε ορθόδοξο ελληνικό κοινό. Λοιπόν, ο Γκάτσος τι κάνει; Ερμηνεύει και αποδίδει με ανάλογη αμεσότητα την πρόθεση του Λόρκα να δώσει στο Φεγγάρι την "επιπτεία"».

Παρ' όλα αυτά, θα ήθελε το σύντομο «δειγματολόγιο» του έργου του Λόρκα στο βιβλίο της να παρακινήσει σε νέες μεταφράσεις, και μάλιστα γιατί όχι; με μεγαλύτερη απήχηση από τις παλιές, ακόμη και εκείνη του Γκάτσου. «Το "θέλω" είναι βαρύ και πολύ εγωιστικό, απλώς το εύχομαι και κολακεύομαι στην ιδέα. Η αλήθεια είναι ότι χρειάζονται οι νέες μεταφράσεις, γιατί η εκφορά του λόγου έχει αλλάξει, κάποιες λέξεις ή έννοιες δεν έχουν πια το ίδιο βάρος, έχουμε περισσότερες γνώσεις και εικόνες του πολιτισμού που γέννησε ή φιλοξένησε αυτά τα έργα και, φυσικά, έχουμε περισσότερα εργαλεία για να τα κατανοήσουμε».

Η εκλεκτική συγγένεια του Λόρκα με

τον Γκάτσο ήρθε στην επιφάνεια χάρη και σε ένα άλλο γεγονός. Η Δημητρούκα είναι κληρονόμος και διαχειρίστρια του έργου του Γκάτσου και η «Αμοργός» θα κυκλοφορήσει στα ισπανικά από τον εγκυρότατο εκδοτικό οίκο Cútedra μεταφρασμένη και σχολιασμένη από δύο σπουδαίους ποιητές-μεταφραστές, τον Αρμάντο Ρομέρο και τον Βιθέντε Φερνάντεθ. Ένα εγχείρημα φιλόδοξο και δύσκολο όπου συχνά, σαν από μηχανής θεός, τη λύση στις μεταφραστικές δυσκολίες έδινε η ποίηση του Λόρκα. «Όλοι ξέρουμε πως η ποίηση πολύ δύσκολα μεταφέρεται σε άλλη γλώσσα, φαντάσου η "Αμοργός". Κάποια πράγματα, λοιπόν, ώσπου να βρεθεί η ακριβής μεταφορά τους αποδίδονταν περιφραστικά. Και τι συνέβαινε; Όπως ξεφύλλιζα τα έργα του Λόρκα για την ανθολογία, έπεφτα πάνω στη λύση και σαν τον μαρτυρίαρ μαθητή που φωνάζει "Κύριε! Κύριε!" έβρισκα τον μεταφραστή Αρμάντο Ρομέρο μέσω Skype και του έλεγα:

Με τον Νίκο Γκάτσο το 1975, λίγο αφότου ήρθε στην Αθήνα

Η Αγαθή Δημητρούκα στο σπίτι της στην Αθήνα

ερωμένο σε εκείνη και στον σύζυγό της Αντρέ) που κάθε τόσο συμπεριφέρεται ως μαϊκίνας μου. Δουλεύω πολύ από ψυχική ανάγκη και κατ' εντολήν ψυχιάτρου. Όταν κάποιοι φίλοι, γνωρίζοντας τις καταστάσεις που αντιμετωπίζω τα τελευταία χρόνια, με συμβούλεψαν να ζητήσω τη στήριξη του, ο κ. Λυμπέρης ήταν απόλυτος: «Δεν χρειάζεσαι φαρμακευτική στήριξη. Εχεις τη δουλειά σου, την τέχνη σου, μέσα απ' αυτή θα βρεις τις αντοχές που σου χρειάζονται»».

Από τον Λόρκα στον Νερούδα

Πάντως, έχουσε πλάκα τα παιχνίδια που κάνουν το μυαλό και η «παιδική» φαντασία. Όταν ο Γκάτσος πρωτοπήγε στο Μεσολόγγι για να τη συναντήσει και τον είδε πρώτη φορά από κοντά, της θύμισε πολύ τον Νερούδα όπως τον ήξερε από φωτογραφίες εφημερίδων. Να λοιπόν που σύντομα πρόκειται να κυκλοφορήσει άλλο ένα βιβλίο της, «Τα πόδια σου αγγίζω στο σκοτάδι και άλλα ανέκδοτα ποιήματα», και πάλι από τις εκδόσεις Πατάκη, μια σχολιασμένη έκδοση πρωτότυπων ερωτικών ποιημάτων, κάποια από τα οποία ημιτελή, που βρέθηκαν στο αρχείο του Πάμπλο Νερούδα.

«Στον Λόρκα κυριαρχούν ο έρωτας κι ο θάνατος, και κάποιες φορές ο έρωτας για τον θάνατο. Στον Νερούδα, ο έρωτας και η ζωή και σχεδόν πάντα ο έρωτας για τη ζωή.

Ο Γκάτσος είναι πιο κοντά στον λυρισμό του Λόρκα, αλλά διαχειρίζεται καλύτερα το τραγικό στοιχείο της ζωής. Κι εκεί που πάνε να γίνουν «ο έρωτας κι ο θάνατος παντοτινοί συντρόφοι», βρίσκει «λίγο σιτάρι για τις γιορτές, λίγο κρασί για τη θύμψη, λίγο νερό για τη σκόνη» δηλώνει ότι «αυτός ο μαύρος τόπος/ θα πρασινίσει κάποτε» και συνεχίζει ώσπου να 'ρθει «άσπρη μέρα και για μας»» θα πει αναμειγνύοντας στίχους της «Αμοργού» με τους στίχους του Γκάτσου για τον Χατζιδάκη και τον Ξαρχάκο. «Μα δεν υπάρχει καμία διαφορά ανάμεσα στην ποίηση και στη στιχουργική όταν μιλάμε για τον Γκάτσο, τον Ντίλαν (και ποιος αμφιβάλλει για;), τον Κοέν, τον Γουόλτερς, τον Μπρασένς, τον Φερέρ, τη Βιολέτα Πάρα για να αναφέρω αυτούς που έχω θαυμάσει. Όταν ήμουν μικρή ο στίχος «αν δεις στον ύπνο σου μια νύχτα με βροχή φωτιά να καίει» ήταν το άκρον άωτον της ποίησης. Βέβαια, αν εννοείς με τη στιχουργική, την εφήμερη στιχοποιία της μεταμεσονύκτιας διασκέδασης, τότε ανάμεσά τους υπάρχει το χάος.

Πάντως ξέρεις, βλέπω πώς αντιδρούν τα παιδιά στα σχολεία που πηγαίνω όταν κυκλοφορούν τα παιδικά βιβλία μου και τους εξηγώ πώς να γράφουν στίχους για τραγούδια. Νιώθουν την ίδια χαρά που νιώθω κι εγώ όταν γράφω, την αίσθηση σαν έτοιμα να πετάξουν, τη στιγμή που, ξεφεύγοντας από τα τετριμμένα, πετυχαίνουν κάτι το πομπικό. Ξέρεις τι είναι να σου γράφει ένα παιδί της πέμπτης Δημοτικού για «του ονείρου την πηγή»;»

«Αρμάντο, Αρμάντο, ο Λόρκα τα λατίγια στο τάδε ποίημα τα λέει «μπάρκας λατίνας!»» λέει με έναν αφοπλιστικό, σχεδόν παιδικό ενθουσιασμό.

Τα μαθήματα του Γκάτσου

Σε όλη τη διάρκεια της συζήτησής μας αναρωπιέμαι γιατί μου είχε πει ότι της είναι δύσκολο να μιλάει, γιατί νιώθει τον λόγο της ανοικονόμητο. «Αν μου ζητήσεις να εκφραστώ σε ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο δεν ξεφεύγω καθόλου!» όπως λέει. Είναι η οικονομία του λόγου που έμαθε δίπλα στον Γκάτσο από το '74, όταν του τηλεφώνησε δειλά-δειλά από το χωριό της για να του εκφράσει τον θαυμασμό της μέχρι τον θάνατό του το 1992. «Την οικονομία του λόγου αλλά, δυστυχώς, μόνο του γραπτού, κι ακόμα πιο δυστυχώς, μόνο την οικονομία του λόγου και όχι και του χρήματος!» λέει και γελάει ξανά, αν και όχι ανέμελα. «Μου έμαθε, επίσης, τη δύναμη της αγάπης και μου την

έδειξε με κείνη την υπέρβαση που έκανε λίγο πριν το τέλος συμβουλευόντάς με: «Κοίτα να κάνεις χρήματα, γιατί το χρήμα κυβερνάει κι έρχεται πολύ μεγάλη φτώχεια στη χώρα. Πρόσεχε τον χαρακτήρα σου, δεν έχεις μάθει να λες όχι και θα σε κατασπαράξουν. Πρόσεχε μην κάνεις το μεγάλο λάθος που δεν θα σου επιτρέψει να είσαι ελεύθερη. Εχεις στον χαρακτήρα σου κάτι το αποστολικό και θα βρεθείς σε καταστάσεις απ' όπου δεν θα μπορείς να βγεις. Δε φταις εσύ για τις αμαρτίες του κόσμου». Δυστυχώς, δεν τον άκουσα σε τίποτα από αυτά και τώρα ελεεινολογώ τον εαυτό μου». Κι όμως, δουλεύει ασταμάτητα. Αυτό τον καιρό γράφει στίχους, προσπαθεί να ολοκληρώσει ένα αφηγηματικό πεζό, θα εκδοθεί ένα παραμυθένι της, μεταφράζει ένα εφηβικό βιβλίο. «Δουλεύω από ψυχική ανάγκη. Η οικονομική, σήμερα, δεν μπορεί να καλυφθεί από τη χρονοβόρα πνευματική εργασία. Γι' αυτό ευγνωμονώ τη Νάνα Μούσχουρη (σ.σ. το βιβλίο του Λόρκα είναι αφι-